

Fokus på produktionen af affekter i vores arbejde og sociale praksisser har ofte tjent som nyttigt udgangspunkt for antikapitalistiske projekter, f.eks. når det gælder begær eller brugsværdi. Affektivt arbejde udgør selv direkte grundlaget for fællesskab og kollektive subjektiviteter. Det produktive kredsløb mellem affekt og værdi har således i mange henseender syntes at være et autonomt kredsløb for konstituering af subjekter, som et alternativ til de kapitalistiske valoriseringsmekanismer. Teoretiske strukturer, der har bragt Marx og Freud sammen, har beskrevet affektivt arbejde med termer som *begærsproduktion*. Og endnu vigtigere, så har talrige feministiske undersøgelser, som analyserer potentialerne inden for det, der traditionelt er blevet kaldt kvindearbejde, forbundet affektivt arbejde med termer som *husarbejde* og *omsorgsarbejde*. Disse analyser afslører hver især processerne, igennem hvilke vores arbejdspraksisser producerer kollektive subjektiviteter, producerer socialitet og endelig producerer samfundet selv.

Sådan en undersøgelse af nutidens affektive arbejde – og det er dette essays primære pointe – bør dog placeres inden for konteksten af det affektive arbejdes forandrede rolle i den kapitalistiske økonomi. Selvom affektivt arbejde med andre ord aldrig har været helt uden for den kapitalistiske produktion, har den økonomiske postmoderniserings processer i løbet af de sidste femogtyve år positioneret affektivt arbejde i en rolle, der ikke alene indebærer direkte produktion af kapital, men også placerer det på toppen af arbejdsformernes hierarki. Affektivt arbejde er én side af, hvad jeg vil kalde “immaterielt arbejde”, der har antaget en dominerende position i forhold til de andre arbejdsformer i den globale kapitalistiske økonomi. At sige at kapitalen har inkorporeret og lovprist affektivt arbejde, og at affektivt arbejde fra kapitalens synspunkt er en af de mest værdiproducerende arbejdsformer, betyder ikke, at den således kontamineret ikke længere kan anvendes til antikapitalistiske projekter. I betragtning af det affektive arbejdes rolle som et af de stærkeste led i den kapitalistiske postmoderniseringskæde er potentialet for omvæltning og autonomi tværtimod så meget større. Inden for denne kontekst kan vi genkende arbejdets biopolitiske potentiale og anvende *biomagt* i en betydning, der både adopterer og omvender Michels Foucaults brug af termen. Jeg vil således skride frem i tre trin: Først vil jeg placere immaterielt arbejde inden for den nutidige fase af kapitalistisk postmodernisering. Dernæst vil jeg placere affektivt arbejde i forhold til andre former for immaterielt arbejde. Endelig vil jeg udforske det affektive arbejdes potentiale i forhold til biomagt.

Postmodernisering

Det er nu blevet almindeligt at betragte rækkefølgen af økonomiske paradigmer i de dominerende kapitalistiske lande siden middelalderen i forhold til tre distinkte momenter, der hver især defineres

af en privilegeret økonomisk sektor: et første paradigme, hvor landbruget og udvindingen af råmaterialer dominerede økonomien. Et andet, hvor industrien og fremstillingen af holdbare varer indtog den privilegerede position. Og det nuværende paradigme, hvor levering af services og manipulation af information er i centrum af den økonomiske produktion. Den dominerende position har således flyttet sig fra primær over sekundær til tertiær produktion. Økonomisk *modernisering* benævnte overgangen fra det første til det andet paradigme, fra landbrugets til industriens dominans. Modernisering betød industrialisering. Vi kan kalde overgangen fra det andet til det tredje paradigme, fra industriens til servicens og informationens dominans, for en økonomisk *postmoderniseringsproces*, eller snarere *informatisering*.

Moderniseringens og industrialiseringens processer forvandlede og omdefinerede samtlige det sociale plans elementer. Da landbruget moderniseredes som industri, blev gården langsomt til en fabrik med alle fabrikkens discipliner, teknologi, lønforhold og så videre. Mere generelt blev samfundet selv gradvist industrialiseret i en sådan grad, at det også forvandlede menneskelige relationer og den menneskelige natur. Samfundet blev en fabrik. I begyndelsen af det tyvende århundrede reflekterede Robert Musil smukt over forvandlingen af menneskeheden i overgangen fra landbrugets verden til den sociale fabrik: "Tidligere voksede folk ind i de forhold, de fandt, og det var en pålidelig måde at finde sig selv på; men med rodløsheden i vore dage, hvor alting rykkes op af den hjemlige muld og blandes mellem hinanden, måtte man nok, så at sige også ved fremstillingen af sjælene, erstatte håndværkets tradition med fabrikkens intelligens." Menneskeheden og dens sjæl produceres sammen med selve den økonomiske produktions processer. Processerne

involveret i at blive menneske, og det menneskeliges natur blev fundamentalt transformeret i moderniseringens kvalitative skift.

I vor tid er moderniseringen dog kommet til sin afslutning. Den industrielle produktion udvider med andre ord ikke længere sin dominans over andre økonomiske former og sociale fænomener. Et symptom på dette skift manifesteres i ændringer af ansættelsens kvantitative betingelser. Hvor moderniseringens processer indikeredes af arbejdskraftens migration fra landbrug og mindedrift (den primære sektor) til industri (den sekundære), genkendes postmoderniseringens og informatiseringens processer ved migrationen fra industri til servicearbejde (den tertiære), et skift, der i de dominerende kapitalistiske lande og særligt i USA har fundet sted siden de tidlige 1970'ere. Betegnelse *service* dækker her en lang række aktiviteter fra sundhedsbranchen, uddannelse og finans til transport, underholdning og markedsføring. Og endnu vigtigere, de karakteriseres generelt ved den centrale rolle, der spilles af viden, information, kommunikation og affekt. Det er i denne betydning, vi kan kalde den postindustrielle økonomi for en informationsøkonomi.

Påstanden om at moderniseringens proces er overstået, og at den globale økonomi i dag undergår en postmoderniseringsproces mod en informationsøkonomi, betyder ikke, at industriel produktion vil forsvinde, og at den vil høre op med at spille en vigtig rolle, selv i klodens mest dominerende regioner. Ligesom den industrielle revolution forvandlede landbruget og gjorde det mere produktivt, således vil informationsrevolutionen også forvandle industrien, forvandle og foryngre fremstillingsprocesser – f.eks. gennem integrationen af informationsnetværk i industrielle processer. Det nye managementimperativ, der er på spil, er “Betragt fremstilling som

en service”. Efterhånden som industrier forvandles, sløres skellet rent faktisk mellem fremstilling og services. Ligesom al produktion industrialiseredes gennem moderniseringsprocessen, tenderer al produktion under postmoderniseringen mod produktionen af services, mod informationaliserings.

Det faktum at informationaliserings og skiftet mod services er mest genkendeligt i de dominerende kapitalistiske lande, bør ikke føre os tilbage til en forståelse af den nutidige globale økonomiske situation i forhold til udviklingsstadier – som om de dominerende lande i dag var informationelle serviceøkonomier, og deres første underordnede var de industrielle økonomier og de yderligt underordnede landbrug. For de underordnede lande betyder moderniseringens kollaps først og fremmest, at industrialiseringen ikke længere kan ses som nøglen til økonomisk fremskridt og konkurrence. Nogle af de mest underordnede regioner, som f.eks. Afrika syd for Sahara, er reelt ekskluderet fra kapitalstrømme og nye teknologier, tilmed fra illusionen om udviklingsstrategier, og de befinder sig således på randen af hungersnød (men vi bør anerkende, hvordan postmoderniseringen har påtvunget denne eksklusion og ikke desto mindre dominerer disse regioner). Konkurrencen om positioner midt i det globale hierarki forløber i vid udstrækning ikke via industrialisering, men via informatisering af produktionen. Store lande med varierede økonomier, såsom Indien, Brasilien og Rusland, kan understøtte alle varianter af produktive processer samtidigt: informationsbaseret produktion af services, moderne industriel produktion af varer og traditionelt håndværk, landbrug og minedrift. Der behøver ikke være en ordnet historisk udvikling blandt disse former, der snarere blandes og sameksisterer. Det er ikke nødvendigt at passere gennem modernisering før informatisering – traditionel

håndværksproduktion kan digitaliseres direkte. Mobiltelefoner kan øjeblikkeligt anvendes i isolerede fiskelejer. Alle produktionsformerne befinder sig inden for det globale markeds netværker og under den informationelle serviceproduktions herredømme.

Immaterielt arbejde

Bevægelsen mod en informationel økonomi indebærer nødvendigvis en ændring af arbejdets kvalitet og arbejdsprocessens natur. Dette er den mest umiddelbare sociologiske og antropologiske konsekvens af de økonomiske paradigmers udvikling. Information, kommunikation, viden og affekt kommer til at spille en grundlæggende rolle i produktionsprocessen.

Et første aspekt af denne forvandling genkendes af mange i form af ændringen af fabriksarbejde – med bilindustrien som centralt referencepunkt – fra den fordistiske model til den toyotistiske model. Den primære strukturelle forandring mellem disse modeller angår kommunikationssystemet mellem produktionen og forbruget af varer, dvs. informationens bevægelse mellem fabrikken og markedet. Den fordistiske model konstruerede et relativt “tavst” forhold mellem produktion og forbrug. Masseproduktionen af standardiserede varer i den fordistiske æra kunne regne med en tilstrækkelig efterspørgsel og således et ringe behov for at “lytte” grundigt til markedet. Et feedbackkredsløb fra forbrug til produktion tillod ændringer i markedet at ansproge ændringer i produktionen, men denne kommunikation var begrænset (grundet teknologiernes rigiditet og masseproduktionens procedurer).

Toyotismen er baseret på en omvending af den fordistiske strukturs kommunikation mellem produktion og forbrug. I denne model

kommunikerer produktionsplanlægning ideelt set konstant og umiddelbart med markederne. Fabrikkerne opretholder intet lager, og varer produceres i sidste øjeblik i forhold til den forhåndenværende efterspørgsel på de eksisterende markeder. Denne model involverer således ikke bare et hurtigere feedback-loop, men en omvendning af forholdet, idet den produktive beslutning, i det mindste i teorien, faktisk kommer efter og som reaktion på markedsbeslutningen. Denne industrielle kontekst leverer en første måde, hvorpå kommunikation og information er begyndt at spille en ny central rolle i produktionen. Man kunne sige, at den instrumentelle handlen og den kommunikative handlen er blevet tæt sammenflettede i informationaliserede industrielle processer. (Det ville være interessant og nyttigt at overveje, hvordan disse processer forstyrrer Jürgen Habermas' deling mellem instrumental og kommunikativ handlen, ligesom de, omend på en anden måde, forstyrrer Hannah Arendts skelnen mellem arbejde, fremstilling og handling.) Man bør dog hurtigt tilføje, at der her er tale om et forarmet kommunikationsbegreb, den blotte overlevering af markedsdata.

Økonomiens servicesektorer præsenterer en rigere model for produktiv kommunikation. De fleste services er faktisk baseret på den kontinuerlige udveksling af information og viden. Da produktionen af services ikke resulterer i et materielt eller varigt gode, kan vi definere arbejdet, der er involveret i denne produktion, som *immaterielt arbejde* – dvs. arbejde, der producerer et immaterielt gode, som en service, viden eller kommunikation. Et aspekt af immaterielt arbejde kan betragtes som analogt til en computers funktion. Den stadigt øgede brug af computere har progressivt bidraget til at omdefinere arbejdspraksisser og -relationer (faktisk sammen med alle sociale praksisser og relationer). Kendskab til og færdigheder inden for

computerteknologi bliver en stadig mere generel og primær kvalifikation for arbejde i de dominerende lande. Selv når direkte kontakt med computere ikke er involveret, er manipulationen af symboler og information i forhold til computerens operationelle modus ekstremt udbredt. Et nyt aspekt af computeren er, at den kontinuerligt kan modificere sin egen virkemåde gennem brug. Selv de mest rudimentære former for kunstig intelligens tillader computeren at udvikle og perfektionere sin virkemåde i forhold til interaktion med sin bruger og sit miljø. Den samme form for kontinuerlig interaktivitet karakteriserer en lang række nutidige produktive aktiviteter overalt i økonomien, hvad enten computerhardware er direkte indblandet eller ej. I en tidligere æra lærte arbejdere at handle som maskiner både inden for og uden for fabrikken. I dag, hvor generel social viden bliver en stadig mere direkte produktionskraft, tænker vi i stigende grad som computere, og kommunikationsteknologiernes interaktive model bliver mere og mere central for vores arbejdsaktiviteter. Interaktive og kybernetiske maskiner bliver en ny protese, integreret i vores kroppe og sind, og en linse via hvilken selv vores kroppe og sind omdefineres.

Robert Reich kalder denne type immaterielt arbejde “symbolsk-analytiske services” – opgaver, der indebærer “problemløsning, problemidentifikation og strategiske mæglingsaktiviteter”. Denne type arbejde hævder at være af højeste værdi, og Reich identificerer den således som nøglen til konkurrence i den nye globale økonomi. Han anerkender dog, at væksten i disse vidensbaserede jobs af kreativ symbolmanipulation antyder en tilsvarende vækst i jobs af ringe værdi og færdighed med ensformig symbolmanipulation såsom dataindtastning og tekstbehandling. Her opstår en fundamental arbejdsdeling inden for de immaterielle processers domæne.

Computerens modus kan dog kun redegøre for én side af det kommunikative og immaterielle arbejde, der deltager i produktionen af services. Den anden side af immaterielt arbejde er den menneskelige kontakts og interaktions *affektive arbejde*. Det er dette aspekt af immaterielt arbejde, som økonomer à la Reich mindst sandsynligt vil tale om, men som for mig fremstår som det vigtigste aspekt, det bindende element. Sundhedsservices er f.eks. afhængige af omsorgs- og affektivt arbejde, ligesom underholdningsindustrien og de forskellige kulturelle industrier også er fokuserede på skabelsen og manipulationen af affekter. I en eller anden grad spiller dette affektive arbejde en vis rolle i alle serviceindustrier, fra fast-food-tjenere til leverandører af finansielle services, det er til stede i alle tilfælde af menneskelig interaktion og kommunikation. Dette arbejde er immaterielt i den forstand, at dets produkter er uhåndgribelige, selv når de er kropslige og affektive: en følelse af afslappethed, velvære, tilfredshed, begejstring, lidenskab – selv en følelse af forbundethed og samfund. Kategorier som “personlige” services eller nære services anvendes ofte til at identificere denne arbejdsform, men det essentielle, det personlige aspekt, er i virkeligheden skabelsen og manipulationen af affekter. En sådan affektiv produktion, udveksling og kommunikation associeres generelt med menneskelig kontakt, med den andens faktiske tilstedeværelse, men kontakten kan enten være faktisk eller virtuel. I underholdningsindustriens produktion af affekter er den menneskelige kontakt, de andres tilstedeværelse, f.eks. i princippet virtuel, men ikke derfor mindre virkelig.

Denne anden side af immaterielt arbejde, den affektive side, rækker langt ud over den model for intelligens og kommunikation, der defineres af computeren. Affektivt arbejde forstås bedre ved at begynde med det, feministiske analyser af “kvinders arbejde” har

kaldt "arbejde i den kropslige modus". Omsorgsarbejde er ganske vist aldeles knyttet til det kropslige, det somatiske, men de producerede affekter er ikke desto mindre immaterielle. Affektivt arbejde producerer sociale netværk, fællesskabsformer, biomagt.

Her må man endnu engang anerkende, at den økonomiske produktions instrumentelle handlen er forenet med de menneskelige relations kommunikative handlen. I dette tilfælde er kommunikationen dog ikke blevet forarmet, men produktionen er derimod blevet beriget i en sådan grad, at den nu befinder sig på den menneskelige interaktions kompleksitetsniveau. Mens man i et første moment, f.eks. industriens computerisering, kan sige, at kommunikativ handlen, menneskelige relationer og kultur er blevet industrialiserede, tingliggjorte og "degraderede" til de økonomiske interaktioners niveau, bør man hurtigt tilføje, at produktionen via en reciprok proces i dette andet moment er blevet kommunikativ, affektiv, af-instrumentaliseret og "ophøjet" til de menneskelige relationers niveau – et niveau, hvor menneskelige relationer selvfølgelig helt og aldeles domineres af og befinder sig inden for kapitalen. (Her begynder skellet mellem økonomi og kultur at bryde sammen.) I produktionen og reproduktionen af affekter i disse netværk af kultur og kommunikation produceres kollektive subjektiviteter og socialitet – selv hvis disse subjektiviteter og socialiteter kan udbyttes direkte af kapitalen. Det er her, vi kan forstå det affektive arbejdes enorme potentiale.

Jeg hævder ikke, at affektivt arbejde i sig selv er nyt, eller at det faktum, at det affektive arbejde producerer værdi på en eller anden måde, er nyt. Særligt feministiske analyser har længe anerkendt den sociale værdi af omsorgsarbejde, husarbejde, pleje og moderlige aktiviteter. Det der på den anden side er nyt, er udstrækningen, i

hvilken dette affektive immateriale arbejde nu er blevet generaliseret i store dele af økonomien. Faktisk har affektivt arbejde som komponent af immaterielt arbejde opnået en dominerende position af højeste værdi i nutidens informationelle økonomi. Hvad angår produktionen af sjæl, som Musil ville sige, bør vi ikke længere se mod jorden og den organiske udvikling, ej heller mod fabrikken og mekanisk udvikling, men snarere mod dagens dominerende økonomiske former, altså mod produktionen som defineret af kombinationen af kybernetik og affekt.

Dette immaterielle arbejde er ikke begrænset til en særlig gruppe af arbejdere, f.eks. computerprogrammører og sygeplejersker, der kun udgøre et nyt potentielt arbejdsaristokrati. Immaterielt arbejde i dets forskellige udformninger (informationelt, affektivt, kommunikativt og kulturelt) tenderer mod at blive spredt ud gennem hele arbejdsstyrken og alle arbejdsopgaver som komponent, større eller mindre, i alle arbejdsprocesser. Når det nu er sagt, er der dog uden tvivl talrige opdelinger inden for det immaterielle arbejdes domæne – internationale opdelinger af immaterielt arbejde, kønsopdelinger, raceopdelinger osv. Som Reich siger, vil USA's regering stræbe så meget som muligt efter at beholde det mest værdifulde immaterielle arbejde inden for USA og eksportere opgaverne af lav værdi til andre regioner. Det er en meget vigtig opgave at tydeliggøre disse opdelinger af immaterielt arbejde, der, bør det pointeres, ikke er de arbejdsdelinger, vi er vant til, særligt hvad angår affektivt arbejde.

Vi kan kort sagt skelne mellem tre typer immaterielt arbejde, der driver servicesektoren i toppen af informationsøkonomien. Den første type er involveret i en industriel produktion, der har været informationaliseret og har inkorporeret kommunikationsteknologier

på en måde, der forvandler selve den industrielle produktionsproces. Fremstilling betragtes som service, og det materielle arbejde i produktionen af varige goder blandes sammen med og bevæger sig mod immaterielt arbejde. Den anden type er analytiske og symbolske opgavers immaterielle arbejde, der selv splittes op i kreativ og intelligent manipulation på den ene side og ensformige symbolske opgaver på den anden. Endelig indebærer en tredje type immaterielt arbejde produktionen og manipulationen af affekter og fordrer (virtuel og faktisk) menneskelig kontakt og nærhed. Disse er alle tre arbejdstyper, der driver postmoderniseringen og informationaliseringen af den globale økonomi.

Biomagt

Ved biomagt forstår jeg det affektive arbejdes potentiale. Biomagt er magten bag livets skabelse. Det er produktionen af kollektive subjektiviteter, socialitet og samfundet selv. Fokus på affekter og affekternes produktionsnetværker afslører disse sociale konstitutionsprocesser. Det, der skabes i det affektive arbejdes netværk, er en livsform.

Når Foucault diskuterer biomagt, ser han det kun fra oven. Det er *patria potestas*, faderens ret over sine børns og tjenestefolks liv og død. Og vigtigere, biomagt er magten over guvernementalitetsens gryende magt til at skabe, administrere og kontrollere befolkninger – magten til at administrere liv. Andre nyere studier har udvidet Foucaults begreb og betragtet biomagt som suverænenens herredømme over “nøgent liv”, livet som adskilt fra dets forskellige sociale former. I begge tilfælde er det livet selv, der er på spil i magten. Denne politiske bevægelse mod nutidens fase af biomagt svarer til den kapitalistiske postmoderniserings økonomiske bevægelse, hvor immaterielt arbejde har fået tildelt den dominerende rolle.

Også her i skabelsen af værdi og produktionen af kapital er produktionen af liv det centrale, dvs. skabelsen, administrationen og kontrollen med befolkninger. Dette foucaultske syn på biomagt betragter dog kun situationen fra oven som den suveræne magts prerogativ. Når vi på den anden side betragter situationen fra arbejdet, der inddrages i den biopolitiske produktion, kan vi begynde at anskue biomagten nedefra.

Når vi indtager dette perspektiv, ser vi som det første, at den biopolitiske produktions arbejde er stærkt konfigureret som *kønnet arbejde*. Forskellige strømninger inden for feministisk teori har faktisk allerede leveret udførlige analyser fra neden af biomagts produktion. En særlig version af økofeminisme anvender for eksempel termen *biopolitik* (på en måde, der ved første øjekast kan synes ganske fjernt fra Foucault), til at benævne politikken bag de forskellige former for bioteknologi, der påtvinges befolkninger og miljø af transnationale selskaber, særligt i verdens underordnede regioner. Den Grønne Revolution og andre teknologiske programmer, der er blevet tildelt rollen som midler til kapitalistisk økonomisk udvikling, har rent faktisk bragt både ødelæggelse af det naturlige miljø og nye mekanismer for kvindernes undertrykkelse med sig. Disse to effekter er dog egentlig kun én. Som disse forfattere pointerer, er det primært kvinders traditionelle rolle som varetagere af reproduktionen, der er mest alvorligt påvirket af de økologiske og biologiske interventioner. Fra dette perspektiv bliver kvinder og natur således underkastet sammen, men de indgår et kooperativt forhold, imod de biopolitiske teknologiers angreb, for at producere og reproducere liv. At overleve: Politik er blevet et spørgsmål om livet selv, og kampen har antaget form af en biomagt fra oven mod en biomagt fra neden.

I en meget anderledes kontekst har talrige feministiske forfattere i USA analyseret kvindearbejdets primære rolle i produktionen og reproduktionen af liv. Særligt omsorgsarbejdet i det moderlige arbejde (her adskilles moderligt arbejde fra de biologisk specifikke aspekter af fødselsarbejdet) har vist sig at være ekstremt frugtbar jord for analysen af biopolitisk produktion. Biopolitisk produktion består her primært i arbejdet, der er involveret i at skabe liv – ikke forplantningens aktiviteter, men netop livet i produktionen og reproduktionen af affekter. Her kan vi klart genkende, hvordan skellet mellem produktion og reproduktion, ligesom skellet mellem økonomi og kultur, bryder sammen. Arbejdet bearbejder affekterne direkte. Det producerer subjektivitet, det producerer samfundet, det producerer liv. Affektivt arbejde i denne betydning er ontologisk – det afslører det levende arbejdes konstitution af en livsform og demonstrerer således atter den biopolitiske produktions potentiale.

Vi bør dog straks tilføje, at vi ikke uden videre og uden kvalifikationer kan bekræfte nogen af disse perspektiver uden at anerkende de enorme farer, de præsenterer. I det første tilfælde risikerer identifikationen af kvinder og natur, ud over at levere en spontan definition af naturen selv, at naturalisere og absolutisere den seksuelle forskel. I det andet tilfælde kan hyldesten af moderligt arbejde let bidrage til at styrke både arbejdets kønsopdeling og den ødipale underkastelses og subjektiverings familiestrukturer. Selv i disse feministiske analyser af moderligt arbejde er det klart, hvor svært det til tider kan være at fravriste det affektive arbejdes potentiale fra de patriarkale konstruktioner af reproduktionen og familiens subjektive sorte hul. Hvor vigtige disse farer end må være, negerer de dog ikke vigtigheden af at anerkende arbejdets potentiale som biomagt, en biomagt fra neden.

Denne biopolitiske kontekst udgør netop grundlaget for en undersøgelse af det produktive forhold mellem affekt og værdi. Det vi finder her, er ikke så meget modstanden fra det, der kunne kaldes "affektivt nødvendigt arbejde", men snarere potentialet i nødvendigt affektivt arbejde. På den ene side er affektivt arbejde, produktionen og reproduktionen af liv, blevet fast funderet i et nødvendigt grundlag for kapitalistisk akkumulation og patriarkalsk orden. På den anden side, udgør produktionen af affekter, subjektiviteter og livsformer dog et enormt potentiale for autonome valoriseringskredsløb og måske for frigørelse.

*Michael Hardt: "Affektivt arbejde" oversat fra "Affective Labor",
IN: Boundary 2, vol. 26, Nr. 2, 1999.*

Oversat af Torsten Andreasen

Noter

- 1 Robert Musil, *Manden uden egenskaber*. København: Gyldendal, 1994, bd. 2, p. 639
- 2 Om ændringer i ansættelse i de dominerende lande, se Manuel Castells og Yuko Aoyama. "Paths towards the Informational Society: Employment Structure in G-7 Countries, 1920-90." IN *International Labour Review* 133, nr. 1, 1994, pp. 5-33.
- 3 Francoi Bar. "Information Infrastructure and the Transformation of Manufacturing." IN William Drake (red.). *The New Information Infrastructure: Strategies for U.S. Policy*, New York: Twentieth-Century Fund Press, 1995, p. 56.
- 4 For en sammelingning mellem den fordristiske og den toyotistiske model, se Benjamin Coriat, *Penser a l'envers: Travail et organisation dans l'entreprise japonaise*. Paris: Christian Bourgois, 1994.
- 5 Jeg tænker primært på Jürgen Habermas. *Teorien om den kommunikative handling*, dansk overs. John Cederstrøm. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 2005. Samt Hannah Arendt. *Menneskets Vilkår*, dansk overs. Christian Dahl. København: Gyldendal, 2005. For en fremragende kritik af Habermas skelnen mellem kommunikativ og instrumentel handling i forhold til økonomisk postmodernisering, se Christian Marazzi, *Il posto dei calzini: La svolta linguistica dell'economia e i suoi effetti nella politica*. Bellinzona, Schweiz: Casagrande, 1995, pp. 29-34.

- 6 For en definition og analyse af immaterielt arbejde, se Maurizio Lazarato. "Immaterial Labor." IN Paolo Virno og Michael Hardt (red.). *Radical Thought in Italy: A potential Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996, pp. 133-47.
- 7 Peter Drucker forstår bevægelsen mod immateriel produktion som den totale destruktion af den politiske økonomis traditionelle kategorier. "Den basale økonomiske ressource - 'produktionsmidlerne', for nu at bruge den økonomiske term - er ikke længere kapital, ej heller naturressourcer (økonomens 'land'), eller 'arbejde'. *Det er og vil blive viden.*" Peter Drucker. *Post-Capitalist Society*. New York: HarperBusiness, 1993, p. 8. Hvad Drucker ikke forstår er, at viden ikke er givet, men produceret, og at produktionen heraf indebærer nye former for produktions- og arbejdsmidler.
- 8 Marx anvendte termen *generelt intellekt* til at benævne dette paradigme af produktiv social aktivitet: "Udviklingen af den faste kapital viser, i hvilken grad den almene samfundsmæssige viden, knowledge, er blevet til *umiddelbar produktivkraft* og 'hvor meget' derfor betingelserne for samfundets livsproces selv er kommet under kontrol af den almene fornuft 'general intellect' og omskabt i henhold til denne. I hvilken grad de samfundsmæssige produktivkræfter er produceret, ikke blot i form af viden, men som umiddelbare organer for den samfundsmæssige praksis, for den reale livsproces," Karl Marx. *Grundsrids til kritik af den politiske økonomi* bd. 3, dansk overs. Gelius Lund og Henriette Møller. København: Rhodos, 1975, pp. 750-751.
- 9 Robert Reich, *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st-Century Capitalism*. New York: Knopf, 1991, p. 177.
- 10 Se Dorothy Smith. *The Everyday World As Problematic: A Feminist Sociology*. Boston: Northeastern University Press, 1987, pp. 78-88.
- 11 Se primært Michel Foucault. *Seksualitetens Historie* bd 1, dansk overs. Søren Gosvig Olesen. København: Det lille Forlag, 1994 pp. 139-150.
- 12 Se Giorgio Agamben. *Homo Sacer*. Torino, Italien: Einaudi, 1995. Samt Agamben. "Livsform" dansk overs. Mads Outzen. IN Mikkel Bolt & Jacob Lund Pedersen (red.). *Livsform - Perspektiver i Giorgio Agambens filosofi*. Århus: Klim, 2005.
- 13 Se Vandana Shiva and Ingunn Moser (red.). *Biopolitics: A Feminist and Ecological Reader* London: Zed, 1995. Og mere generelt Vandana Shiva. *Staying Alive: Women, Ecology, and Survival in India*. London: Zed, 1988.
- 14 Se Sara Ruddick, *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace*. New York: Ballantine, 1989.
- 15 Om arbejdets ontologisk konstitutive kapaciteter, særligt inden for feministisk teori, se Kathi Weeks. *Constituting Feminist Subjects*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1998, 120-51.
- 16 Se Gayatri Chakravorty Spivak. "ScatteredSpeculationsontheQuestion of Value." IN *In Other Worlds: Essays in Cultural Politics*. New York: Routledge, 1988, pp. 154-75.